12. Януш Я. Роль Лесі Українки в інтелектуалізації української літературної мови / Ядвіга Януш. // Леся Українка і сучасність: зб. наук. праць. – Т.4. Кн. 2. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 210-220.

УДК 81'367.622

НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ НАЙМЕНУВАННЯ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ОЗНАКИ, ВЛАСТИВОСТІ, ЯКІСНОГО СТАНУ

Волинець Г.М., к. філол. н., старший викладач

Запорізький національний технічний університет

У статті на матеріалі сучасної української мови розглядаються нульсуфіксальні похідні – назви опредметненої ознаки, властивості, якісного стану. Здійснено опис цих іменників, їхньої семантики, кількісного вияву, функціонування нульсуфіксальних похідних у порівнянні з дериватами з матеріально вираженими суфіксами.

Ключові слова: нульовий суфікс, дериват, функції суфіксів, нульсуфіксація.

Волынец Г.Н. НУЛЬСУФФИКСАЛЬНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ОПРЕДМЕЧЕННОГО ПРИЗНАКА, СВОЙСТВА, КАЧЕСТВЕННОГО СОСТОЯНИЯ / Запорожский национальный технический университет, Украина.

В статье на материале современного украинского языка исследуются нульсуффиксальные производные имена существительные со значением опредмеченного признака, свойства, качественного состояния. Осуществлено описание таких дериватов, их семантики, количество, а также функциональные возможности нульсуффикальных имен существительных по сравнению с производными с материально выраженными суффиксами.

Ключевые слова: нулевой суффикс, дериват, функции суффиксов, нулевая суффиксация.

Volynets G. THE ZERO-SUFFIX FORMATION OF THE NOUNS WITH SUBJECTIVE MEANING OF THE SIGN, PROPERTY, QUALITATIVE STATE / Zaporizhzhya National Technical University, Ukraine.

The derivatives with zero-suffix (with subjective meaning of the the sign, property, qualitative state) on the basis of modern Ukrainian language are represented in the article. The author described the derivatives with zero suffix, their semantic and number, their function in comparison with derivatives with others suffixes.

Key words: zero-suffix, derivative, functions of suffixes, zero-suffix derivation.

В українському мовознавстві є значна кількість наукових робіт, присвячених деривації іменника за допомогою матеріально виражених афіксів (праці Г.Аркушина, П.Білоусенка, В.Горпинича, В.Німчука, В.Токаря та багатьох інших), однак нульсуфіксальний спосіб словотворення тривалий час залишався поза увагою дослідників. Незважаючи на те, що в останні три десятиліття мовознавці почали звертатися до окремих питань творення і розвитку нульсуфіксальних похідних, на сьогодні є низка нерозв'язаних проблем, зокрема: не виявлено кількісний склад іменників згаданої структури, не з'ясовано особливості лексико-словотвірної семантики похідних, утворених за допомогою матеріально не вираженого суфікса, не визначено роль і місце нульсуфіксального словотворення в системі суфіксальної деривації іменника. Тому вивчення особливостей нульсуфіксального словотворення української мови є важливим і актуальним.

Метою роботи є визначення функціональної специфіки нульсуфіксальних дериватів у контексті підсистеми суфіксального словотворення іменника зі значенням опредметненої ознаки, властивості, якісного стану в сучасній українській мові.

Особливе місце у словотвірній афіксальній підсистемі посідають відприкметникові іменники, які за своїм змістом співвідносні з конкретними ознаками, властивостями реальних об'єктів. Такі деад'єктиви називають абстраговану ознаку, яка передбачає наявність у предмета якості, властивості, що зумовлені твірним прикметником, або його стан, на який також вказує твірний прикметник [див. 1; 5]. Зрідка деривати зі значенням опредметненої властивості, якості творяться і від дієслівних основ.

У розгляданому мікрополі міститься невелика кількість нульсуфіксальних дериватів на позначення **кольорів**, наприклад: *багрянь* (ВТСУМ, с. 55) "багрянець, багряний колір"; рідко *біль* (СУМ І, с. 186) "яскраво-білий колір"; рідко *блакит* (с. 196) "те саме, що блакить"; *блакить* (с. 196) "блакитний колір; голубінь"; *зелень* (ІІІ, с. 555) "зелений колір"; поет. *лазур* (ВТСУМ, с. 479) "яскраво-синій колір"; рідко

сизь (ВТСУМ, с. 1313) “те саме, що сизота – абстрактний іменник до сизий”; *синь* (СУМ IX, с. 190) “те саме, що синява (синій колір)”; заст. *жовть* (Яв, с. 227) “жовтий колір”.

Фіксується також небагато номенів на позначення **властивостей** когось або чогось, наприклад: *велич* (ВТСУМ, с. 119) “повнота видатних, надзвичайних рис, особливостей когось, чогось великого, могутнього, які викликають подив, повагу”; *міць* (СУМ IV, с. 759) “властивість за значенням міцний”; поет. *могуть* (ВТСУМ, с. 535) “те саме, що могуття”; *відвага* (СУМ I, с. 560) “відсутність страху в людини перед небезпекою”; поет. *невтома* (СУМ V, с. 273) “те саме, що невтомність”; заст. *звага* (ВТСУМ, с. 350) “рішучість, сміливість” від *зважитися* “насмілитися”; *бадьор* (Д, с. 6) “бадьорість”; *витерп* (Яв, с. 101) “терпіння”; *мога* (Д, с. 145) “спроможність”; *ощада* (Д, с. 176) “бережливість” тощо.

Крім того, у лексикографічних джерелах подано поодинокі іменники на позначення **якісного стану**, наприклад: *безпека* (СУМ I, с. 137) “стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує”; *безпорада* (с. 140) “стан за значенням безпорадний”.

Ядро розгляданого мікрополя складають деривати з суфіксами **-ість**, **-ізм**/**-изм**, **-от(а)**, **-ств(о)**, **-изн(а)**, **-ощ(і)**, медіальну зону репрезентують **нульсуфіксальні** іменники разом з іншими похідними, у складі яких є форманти **-ин(а)**, **-щин(а)**, **-інь**; інші форманти є малопродуктивними для творення найменувань зі значенням опредметненої ознаки, властивості та якісного стану.

Так, назви властивостей “найчастіше і найабстрактніше показує наросток **-ість**” [7, с. 211], наприклад: *ясність*, *суворість*, *гідність*, *мудрість*, *радість*, *веселість* тощо. На провідну роль форманта **-ість** (який надає дериватам стилістично нейтрального забарвлення) у творенні назв опредметненої ознаки та властивості вказують і інші дослідники [1; 5; 6], причому серед твірних основ, з якими сполучається згаданий суфікс, чимало іншомовних, пор.: *адаптивність*, *віртуальність*, *геніальність*, *еластичність*, *констативність*, *фамільярність* та ін. Деривати з іншими формантами мають, переважно, стилістичну маркованість, яку забезпечують власне суфікси (порівняйте, нульовий суфікс – у розгляданих назвах теж має своє стилістичне забарвлення – передає відтінок книжності, урочистості, поетичності). Форманти **-от(а)**, **-изн(а)**, **-ощ(і)**, **-щин(а)** надають лексемам стилістичного відтінку зниженості, часто – і розмовності, пор.: *слизота*, *мілкота*, *тіснота*; *дешевизна*, *гнилизна*, *мілизна*; *гордощі*, *мудрощі*, *лютощі*; *банальщина*, *вульгарщина*, *провінційщина* тощо. Для іменників із суфіксом **-інь** характерною є маркованість з позитивним оцінюванням, суфікс **-ств(о)**, **-цтв(о)**, **-зтв(о)**, як правило, продукує іменники, у яких “властивість здебільшого сприймається як стан” [7, с. 211], з відтінком просторіччя, наприклад: *теплінь*, *гладінь*, *голубінь*; *багатство*, *зухвальство*, *лицемірство*, *нехлюйство*, *простацтво*, *убозтво* та інші [див. 1; 5; 6].

Крім слов’янських суфіксів, назву абстрагованої ознаки виражає “інтернаціональний суфікс **-ізм**, **-изм**, **-їзм**, що виступає в іменниках, зміст яких характеризує внутрішній світ людини, її звички, манери, нахили, пор.: *акробатизм*, *гігантизм*, *максималізм*, *мінімалізм*, *практицизм*, *провінціалізм*, *героїзм* [див. 1; 5].

На периферії мікрополя знаходяться похідні (зі значенням опредметненого якісного стану) із суфіксами **-ин(а)**, **-еч(а)**, **-иц(я)**, наприклад: *густина*, *жовтина*, *слабина*, *теплина*; *порожнеча*, *дорожнеча*; *важниця* “важливість”, *даремниця* “даремно”, *дивниця* “дивина”, *марниця* “дрібниця” тощо [див. 3; 7].

У мікрополі опредметненої ознаки, властивості, якісного стану зрідка проявляються словотвірні однокореневі синоніми, які різняться між собою сферами вживання і стилістичною маркованістю, подекуди трапляються і словотвірні дублети, пор.: *білість* – розм. *білина* – *білизна* – рідко *біль*; *жовтина* – *жовтизна*; *синь* – *синизна* – діал. *синьота*; *мілкість* – розм. *мілкота* і под.

На думку Т.Біленко, Г.Вокальчук, нульсуфіксальні деривати є потужним стилістичним засобом у поезії: “Підвищена концентрація змісту, високий ступінь інформативності похідних із нульовим суфіксом відкриває перед поетами безмежні можливості творчого використання згаданих дериватів” [2, с. 10]. Наприклад: “…глибока *синь* знімає зморшки довгої зажури” (В.Стус); “В твою глибоку *синь* я обрій відчинив” (Є.Маланюк); “Окруж – лиш коридорна *сизь*” (В.Стус) [див. 2]. Крім того, нульовий суфікс стає продуктивним засобом творення оказіональної лексики з абстрактним значенням, пор: *лагідь*, *безмеж*, *злид*, *скруш* (скрушний), *смут* (смутний), *виш* і *вищ* (високий), *сліпь* тощо [2, с. 10, с. 16, с. 18; 4, с. 258], наприклад: “Та п’ючи з злотих келихів тишу і *лагідь*, Збережи у душі все минуле” (Ю.Клен).

Крім поезії, найчастіше нульсуфіксальні іменники із семантикою опредметненої ознаки, властивості, якісного стану вживаються в науково-популярній літературі й у художній прозі, наприклад: “Господар зимівника, запорозький козак, заодно був і шинкарем, отже, *безпека* чумацьких ватаг була для нього не тільки обов’язком, а й джерелом прибутку” (Дан, с. 16); “Тоді їхні валки… вимагали сміливості й *відваги*” (с. 19); “Він на все дивиться згори, задивлений десь далі, аніж ця камера, може, в сонячну морську *блакить*, може, в пережиті шторми й бурі, може, в очі коханої” (БС, с. 352); *блакить* (Стеф, с. 9; Франко, с. 19); “*Велич* і таємничість цього блискучого діяча інквізиції буденніла” (БС, с. 439) тощо.

Отже, попри те, що нульсуфіксальні деривати не належать до ядра розгляданого мікрополя, вони все ж складають вагомий пласт згаданих іменників зі специфічним арсеналом функціональних особливостей:

найперше – передача інформації поєднується із компресією, мовною економією, що притаманні матеріально не вираженому суфіксу, тому нульсуфіксальні похідні інтенсивно використовуються у різних стилях мовлення, крім того, виступають виразним стилістичним засобом у поетичних творах. Безперечно, функціонування різних за значенням нульсуфіксальних іменників у всіх сферах мовної комунікації людей потребує подальших досліджень.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

БС Багряний І. Сад гетсиманський / Іван Багряний. – К.: Наук.думка, 2001. – 548 с.

ВТСУМ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.

Д Дубровський В. Українсько-російський словник / В. Дубровський. – К.: Час, 1909. – 319 с.

Дан Данилевський Г.П. Чумаки: худож.-док. нарис / Г.П. Данилевський. – К.: Веселка, 1992. – 110 с.

Стеф Ковалик І.І., Ощипко І.Й. Художнє слово Василя Стефаника: матеріали для Словопокажчика до новел В.Стефаника: метод. посібник / І.І. Ковалик, І.Й. Ощипко. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1972. – 102 с.

СУМ Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук.думка, 1970-1980.

Франко Лексика поетичних творів Івана Франка: методичні вказівки з розвитку лексики / упоряд. І.І. Ковалик, І.Й. Ощипко, Л.М. Полюга. – Львів: ЛДУ, 1990. – 264 с.

Яв Яворницький Д.І. Словник української мови / Дмитро Яворницький. – Катеринослав: Слово, 1920. – Т.І. – 412 с.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О.К. Морфеміка української мови / О.К. Безпояско, К.Г. Городенська. – К.: Наук.думка, 1987. – 212 с.

2. Біленко Т.Г. Поетика нульсуфіксації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / Т.Г. Біленко. – Запоріжжя, 2004. – 20 с.

3. Білоусенко П.І. Нариси з історії українського словотворення (суфікс -иця) / П.І. Білоусенко, В.В. Німчук. – Київ – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 206 с.

4. Вокальчук Г.М. Словотворчість українських поетів ХХ століття: монографія / Г.М. Вокальчук; відп. ред. С.Я. Єрмоленко. – Острог: Національний університет "Острозька академія", 2008. – 536 с.

5. Олексенко В.П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників / В.П. Олексенко. – Херсон: Айлант, 2001. – 240 с.

6. Родніна Л.О. Суфіксальний словотвір іменників у сучасній українській мові / Л.О. Родніна // Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наук.думка, 1979. – С. 57 – 118.

7. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен: Молоде життя, 1951. – 402 с.

УДК: 373.5.091.33:811.161.2'373.611

РОЗВИТОК ЧУТТЯ МОВИ І МОВЛЕННЄВИХ СИТУАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ СЛОВОТВОРУ

Волкова І. В., к. пед. н., доцент